

7. Красных В. В. Национально-культурная составляющая русского языкового сознания (на материале кроссвордов) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / отв. ред. : В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС-Пресс, 2000. – Вып. 15. – С. 5-13.
8. Финкельберг Н. Д. Арабский язык. Курс теории перевода : курс лекций / Н. Д. Финкельберг. – М. : Восток-Запад, 2004. – 232 с.

Батюк І.Ю.

УДК 811.521

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ФАКТОРИ В ІСТОРІЇ ЯПОНСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ І ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Мова – це суспільне явище, яке існує в щоденній мовній практиці людей. Широке розповсюдження літературного стандарту по всій території Японії, міждіалектні контакти, вплив радіо і телебачення - все це визначило мову окремих носіїв діалекту, яка навіть в межах єдиної території є неоднорідною. Вивчення діалектів є важливим для більш глибокого розуміння історії розвитку японської мови.

Метою моєї статті було розглянути різні фактори впливу діалектів на формування літературної японської мови, а також описати стан їх дослідження в Японії. Робота є актуальною, оскільки на даний час в Україні досліджень з вивчення діалектів Японії проводиться у недостатній кількості. Що ж стосується російської японістики, то тут можна навести для прикладу імена таких вчених, як Поліванов Є. Д., Невський М. О., Попов К. А., Бикова С. А., Алпатов В. М. та Лобачов Л. А., які тією чи іншою мірою займалися вивченням та дослідженням японських діалектів.

Існування діалектів японської мови було відомо ще укладачам поетичної антології «Манйосю», які включили у неї так звані 『東歌』 Azuma uta «Східні пісні» та 『防人歌』 Sakimori uta «Пісні сторожі». У цих поезіях чітко проглядається різниця між східним та західним діалектами тогочасної столиці Нара. Хоча незрозуміло, чи народ періоду Нара (710-93) задумувався над ідеєю літературної мови [5, с. 185]. Крім того, у літературній пам'ятці «Фудокі» (Географічно-етнографічні описи провінцій древньої Японії) 『風土記』 Fudoki (713-720) крім географічних, включені також етнографічні матеріали, легенди і пісні, записані діалектом тієї чи іншої провінції [10]. У древніх буддистських «Речитативних книгах храму Тодайджі» (кін. IX ст.) 『東大寺諷誦文橋』 Toudaiji fuju monkou згадуються діалекти тогочасних східних провінцій Хіда (північна частина сучасної префектури Гіфу) і Тогоку (сучасний район Канто). В етнографічному описі різних провінцій кінця XVI ст. «Опис населення та звичаїв місцевих жителів в залежності від району проживання (провінції)» 『人国記』 Jinkokki наведено особливості діалектів, а також наведено приклади діалектизмів.

Є ознаки того, що японці початку сімнадцятого століття мали досить чітке уявлення про те, який діалект слід розглядати як «стандартний». Це можна побачити з опису японської мови християнськими місіонерами. Родрігес (1604-1608), наприклад, зазначав, що справжньою розмовною японською була та, яка використовувалася у колі вельможної знаті тогочасної столиці Кіото. Інші вказівки на статус діалекту Кіото як літературної мови можна знайти у словниках місцевих діалектів.

Навіть тоді, коли уряд був перенесений в Едо (нині Токіо) в 1603 році, панівна позиція діалекту Кіото, схоже, не відразу потрапила під загрозу, оскільки Кіото і сусіднє місто Осака, утворювали культурний та економічний центр, що домінував над рештою території Японії. Однак, мовне домінування Кіотського діалекту поступово зменшувалося, тому що Едо почало відстоювати свої політичні та економічні позиції, а також розвивати культурні інституції. Можна сказати, що діалект Едо узурпував владу діалекту Кіото як стандартного приблизно в кінці вісімнадцятого століття. Всі словники цього періоду подають місцеві діалектні слова разом зі своїми відповідниками діалекту Едо.

У цей час почали активно вивчатися діалекти. Причиною цього була проблема у тлумаченні старих книг. У 1650 році Ясухара Садамуру (1610 – 1673) написав книгу «Ламана мова» 『片言』 Kata koto, у якій була зібрана лексика говору м. Кіото і подана у порівнянні з загальноновживаною мовою. У 1775 р. поет Косігая Годзан (1717-1787) опублікував в Осаці книгу «Про назви предметів у провінційних діалектах» 『諸国方言物類称呼』 Shokoku hougen butsurui shouko, яка стала першим японським діалектним словником. Там було наведено 500 слів із загальноновживаної мови, а також 4000 слів з різних діалектів. Про цей словник було написано багато досліджень таких науковців, як Йошідзава Йошінорі та Годзьо Місао. Крім того, видавалися й інші словники. Наприклад, Танігава Котосуга (1709 – 1776) уклав словник «Посібник з японського прочитання ієрогліфів» 『和訓栞』 Wakun no shiōgi, у якому був відображений стан японської мови в цілому, а також діалектів другої половини XVII ст. Перший том вийшов у три етапи – у 1777, 1805 і 1803 рр., другий том – у 1862 р., і третій – у 1877 р. А після того цей словник доповнювався і перевидавався. Науковець Ота Дзенсай (1759 – 1829) уклав тематичний словник 『俚言集覽』 Rigen shuuran «Збірник місцевих слів», який налічував 36 зошитів. У ньому зафіксовано мову, якою розмовляли в Едо у кінці XVIII ст. і на поч. XIX ст. У 1900 р. Іноуе Йорікуні та Кондо Мікашіро видали його у трьох томах, виправивши і доповнивши. Вони побудували цей словник у алфавітному порядку 五十音gojuuon годзюон – це усталена у сучасній мові система упорядкування в таблиці літер японських силабічних абеток хірагана та катакана. Раніше цей словник будувався згідно порядку знаків вірша 伊呂波iroha іроха і використовувався як абетковий покажчик у більшості словникових та енциклопедичних видань традиційної Японії [6, с. 10].

З дослідженням діалектів, розвитком суспільства, виникла потреба у стандартизації японської мови, особливо це стало помітним під час створення підручника рідної мови як частини супроводжуючого

матеріалу для обов'язкової освіти. В основу японської лягла мова мешканців Токіо. Однак, це було в той час, коли вживання діалекту Токіо у якості літературної мови посприяло появі комплексу неповноцінності у свідомості мовців периферійних діалектів. Найбільш відомим є інцидент з використанням діалектного ярлика, якого вшали на шию студента, що використовував свій місцевий діалект у школі.

Японський письменник Ямада Бімьо пояснив історичні причини, які зумовили те, що мова Токіо отримала центральний статус у японській мові. В період Едо (так називалося Токіо у той час) місцем, де розташовувався уряд і куди приїжджали самураї та торговці з різних куточків Японії, було Едо. У результаті цього на території цього міста відбувалося таке мовне змішання, яке спостерігалось лише тут. Теперішня мова Токіо успадкували переваги діалекту Едо. Крім того, з розвитком мережі сполучення, хвильовий ефект поширення мовних явищ, що впливав з Токіо, столиці, не зустрічав жодних перешкод, і мова, яка використовувалася в Токіо, ставала все більш поширеною в різних частинах Японії. Ямада зробив висновок, що якщо взяти рідну мову як базову і контролювати її розвиток граматичними обмеженнями, то можна легко створити досконалу писемну і абсолютно відповідну їй розмовну мову.

Той факт, що Ямада підкреслив стандарт мови Токіо, був визначений тогочасною реальністю, коли ще не було затверджено чіткої моделі для писемної мови. Наприклад, у другому виданні «Японсько-англійського словника» 和英語林集成 Waeigorin shuusei у 1872 році, Джеймс Кертіс Хепберн зазначив, що «мова Кіото, столиці, де імператор і освічені люди живуть, розглядається як найбільш авторитетна, стандартна мова. Однак, є істотні відмінності між діалектами, різними місцевими акцентами та сленгом» [3, с. 47]. У своєму третьому виданні у 1886 році Хепберн переглянув останнє речення наступним чином: «Однак, після відновлення імператорського правління і перенесення столиці в Токіо, великий вплив завоював діалект Токіо» [3, с. 47]. Не було збігом те, що рух генбун ічі досяг свого піку протягом 1880-х років, коли мова Токіо поступово набирала своєї сили.

У червні 1885 року стаття «Загальний вжиток токійської мови» 「東京語の通用」 Toukyougo no tsuuyou з'явилася в «Світло волі» 「自由燈」 Jiuyu tou -інформаційному бюлетені Ліберальної партії [9, с. 11]. Автор під псевдонімом Асанебо (Соня) розпочав статтю: «Якщо хто-небудь запитає мене, яка з місцевих мов щоденного використання стала б загальнояпонською, я б легко відповів, що це буде мова Токіо» [3, с. 47]. Після того, як провінції налагодили тісні зв'язки зі столицею, особливо після скасування областей та встановлення префектур, люди поступово почали використовувати мову Токіо, а не місцеві діалекти. У минулому люди навчалися мові Едо через популярні на той час книги 人情本 ninjoubon, в яких були історії кохання мешканців Едо [8], але «зараз вони можуть так легко її [мову Токіо] вивчати завдяки газетам з фуриганом (популярною версією газет, де над кожним ієрогліфом надписано читання каною), що зухвалі студенти можуть використовувати її навіть раніше, ніж вони насправді відвідають Токіо» [3, с. 47]. Тут автор не критикував зухвалу поведінку студентів. Скоріш за все він стверджував, що місцева початкова освіта повинна проводитися виключно мовою Токіо, тому що «з метою стандартизації звичайного писемної мови, вільної від крайнього поділу мови на писемну та розмовну, ми повинні спочатку стандартизувати розмовну мову» [3, с. 47]. Слід зазначити, що це було однією з перших спроб пов'язати генбун ічі зі стандартизацією мови.

Поза вимогою слідувати генбун ічі була реальність, у якій поступово поширювалася мова Токіо, і зростало усвідомлення того, що вона стає панівною. Романи в стилі генбун ічі були тією рушійною силою, яка сприяла поширенню мови Токіо. Більшість письменників раннього генбун ічі, таких як Футабатеї Шімей, Ямада Бімьо, Цубоучі Шьойо і Одзакі Койо, народилися в Токіо.

У творі Морі Огая «Юнак» 『青年』 Seinen (1910-1911) головний герой Коїдзумі Дзюн'ічі, прибуває до Токіо і приходять з візитом до романіста Оіші Кентаро. У романі є цитата, що підтверджує престижність токійського діалекту того часу. Коли Дзюн'ічі приходять у дім вчителя і говорять з покоївкою: 「大石さんにお目に掛りたいのだが」 田舎から出て来た純一は、小説で読み覚えた東京詞（ことば）を使うのである。丁度不慣（ふなれ）な外国語を使うように、一語一語考えて見て口に出すのである。そしてこの返事の無難に出来たのが、心中で嬉しかった。[7] “Oishi san ni omeni kakaritai no da ga” inaka kara dete kita Jun'ichi wa, shousetsu de yomioboeta toukyou kotoba wo tsukau no de aru. Choudo funare na gaikokugo wo tsukau you ni, ichi go ichi go kangaete mite kuchi ni dasu no de aru. Soshite kono henji no bunan ni dekita no ga, shinchuu de ureshikatta. «Сільський хлопець Дзюн'ічі сказав: - Я хотів би зустрітися з паном Оіші, - мовою Токіо, яку запам'ятав з романів. Він обережно вимовляв кожне слово, наче намагався говорити незнайомою йому іноземною мовою. І від усього серця радів, що в змозі правильно відповісти покоївці».

Це, звичайно, не було з досвіду Огая, так як він походив, на відміну від бідного студента свого роману, з елітної сім'ї лікаря, що служив володарю області Івами. Він вправлявся у читанні канбун з п'ятирічного віку, вивчав голландську у вісім років, переїхав до Токіо і вивчав німецьку мову в десять. Тим не менше, багато тогочасних студентів, які приїхали в Токіо з провінцій, спонукали Огая описати вищезгадану сцену. Романний стиль генбун ічі був таким чином побудований на мові Токіо.

Ямада Бімьо підкреслив зв'язок мови Едо та Токіо, щоб виправдати статус літературної мови Токіо свого часу. Однак уважне вивчення аргументів Ямади вказує на невеликий недолік. Генбун ічі став для Ямади історичною необхідністю, яка не включала в себе суб'єктивну участь. Тобто, Ямада раціоналізував процеси стандартизації мови Токіо як логічний наслідок. Однак, ми не повинні випускати з уваги розрив між мовою Токіо і діалектом Едо: перший з'явився в період Мейджі, витіснивши останню, так звану рідну мову нижньої частини міста (下町言葉shitamachi kotoba).

У книзі «Історія японської мови» 『日本語の歴史』 Nihongo no rekishi (1965) видавництва Хейбоншія йшлося про те, що діалект Едо, як щоденна мова едокко, вихідців з Едо, продовжувала використовуватися як їх рідна мова і після епохи Едо, визначаючи їх як едокко у спілкуванні з іншими людьми. З іншого боку, мова Токіо була представником японської мови, і розглядалася як офіційна мова для тих, чий діалект відрізнявся від Едо [3, с. 48-49].

Мови Едо і Токіо таким чином були пов'язані, поки держава не інституціоналізувала «літературної мови» 標準語 hyoujungo і не форсувала їхнього поділу. Коли мова Токіо була переглянута як мова освічених людей столиці, то її стали вважати літературною мовою. Крім того, пізніше вона стала визначальним поняттям мови середнього класу Токіо, що лягла в основу нормативної мови, яку держава намагалася поширити через шкільну освіту.

Інституалізація літературної мови не призвела до повного зникнення діалектів, хоча вони довго мали низький престиж серед населення, а у школах їх намагалися викоринити.

Як зазначав дослідник В.А. Гротерс, у японських сім'ях і надалі послуговуються територіальними діалектами. Були проведені різні експерименти, які підтвердили те, що дошкільнята користуються місцевим діалектом у своїх сім'ях. Діти після п'яти років розпочинають усвідомлювати різницю, деякі відмінності між діалектом та літературною мовою. Однак цей процес стає більш чітким під час навчання їх у школі.

Зазвичай дорослий японець володіє двома або й трьома мовними системами, які можуть досить суттєво відрізнятися одна від одної. Виключенням можуть бути лише мешканці великих міст. Найбільш відрізняються від літературної мови діалекти островів Рюкю, деякою мірою діалекти Кюсю, а також діалекти півночі та півдня Хонсю. Менше відрізняються від літературної мови діалекти і говори районів навколо Токіо, Осаки та Кіото. Ще у 1983 році були проведені дослідження, за якими мешканець села чи невеликого містечка звертався до друга діалектом, до вчителя чи старости – чимось середнім між діалектом та літературною мовою, а до стороннього чи на камеру під час телевізійної зйомки – літературною мовою, правда з діалектною акцентуацією [1].

У діалектах відбуваються різні процеси, змінюється лексичний запас, відбуваються різні фонетичні та фонологічні зміни. Дослідженням цього займалися та займаються різні асоціації та організації Японії. Наприклад, у 1940 р. було створено «Японське діалектологічне товариство» 日本方言学会 Nihon no hougen gakkai, яке об'єднало «Токійське діалектне товариство» 東京方言学会 Toukyou hougen gakkai (1928), «Товариство з дослідження діалектів Токійського університету гуманітарних та природничих наук (тепер Токійський університет освіти)» 東京文理大学方言研究会 Toukyou bunri daigaku kenkyuukai (1930), «Діалектне товариство Кінкі» 近畿方言学会 Kinki hougen kenkyuukai (1931), «Діалектне товариство Університету Кокугаку» 国学院大学方言研究会 Kokugakuin daigaku hougen kenkyuukai (1931), «Діалектне товариство Хіросіми» 広島方言学会 Hiroshima hougen gakkai та ін. [2, с. 135-136].

На даний час дослідженням діалектів займається Національний інститут японської мови та лінгвістики 国立国語研究所 Kokuritsu kokugo kenkyujo, створений у 1948 р. Після періоду існування його як незалежного адміністративного органу, він був відновлений в якості шостої організації Корпорації міжвузівських науково-дослідних інститутів «Національні інститути з гуманітарних наук» 大学共同利用機関法人「人間文化研究機構」 Daigaku kyoudou riyou kikan houjin “Ningen bunka kenkyuu kikou” на 1 жовтня 2009 року.

Спираючись на свою довгу історію результатів досліджень, нещодавно створений Національний інститут японської мови проводить великомасштабні теоретичні та емпіричні дослідження. Крім того, як міжнародний центр досліджень співпрацює як з вітчизняними, так із закордонними університетами та дослідницькими організаціями, з метою висвітлити всі аспекти японської мови та поглибити розуміння людської істоти через вивчення мови. Ця організація також поширює спільні результати дослідження і пов'язані з ними наукові доповіді серед громадськості, сприяючи тим самим їх застосуванню в різних сферах, таких як навчання японській мові, вивчення процесів природної мови, і т.д. Група лінгвістичної географічної варіативності Департаменту дослідження мови (колишньої першої лабораторії Департаменту мовних змін 国立国語研究所言語変化研究部第1研究室 Kokuritsu kenkyujo gengo henka kenkyuubu dai ichi kenkyushitsu) зосередилася на вивченні японських діалектів.

Серед найгрунтовніших робіт з діалектології в Національному інституті японської мови є два види мовних та діалектних атласів. Одним з них є «Лінгвістичний атлас Японії» 『日本言語地図』 Nihon gengo chizu, опублікований в період між 1966 і 1974 роками. Він складається з 6 томів, в які включено 300 карт. Є й інший «Граматичний атлас японських діалектів» 『方言文法全国地図』 Hoogen bumprou zenkoku chizu, опублікований в період між 1989 і 2006 роками, що складається з 6 томів, в які входять 350 карт. Обидва дослідження проводилися у співпраці з місцевими дослідниками [4, с. 45].

Але навіть якщо читати про японські діалекти з описових досліджень або користуватися мовними атласами, такими як «Лінгвістичний атлас Японії» та «Граматичний атлас японських діалектів», важко буде зрозуміти бесіду діалектом у різних місцях по території Японії. Через те для запису живого діалекту Національний інститут японської мови розробив два види розмовних діалектних текстів. Перший був опублікований протягом 1978 - 1987 років під назвою «Тексти аудіозаписів розмов японськими діалектами» 『方言談話資料』 Hougen danwa shiryou, і складався з 10 томів [4, с. 47]. Ці дані були записані в період з 1974 по 1976 рік у 20 населених пунктах і опубліковані у супроводі з перекладом літературною японською мовою і касетою із записом діалекту.

Другим видом була «База даних розмов діалектами Японії» 『全国方言談話データベース』 Zenkoku hougen danwa deeta beesu, опублікована в період між 2001 і 2008 роками. Складалася вона з 20 томів, де були записи із 47 населених пунктів, по одному на кожну префектуру. Ці бази даних включають тексти,

надруковані у книгах, а також записи на компакт-дисках. Комп'ютеризовані тексти і звукові файли є записані на CD-ROM.

У статті розглянуто фактори формування японської літературної мови. Встановлена ключова роль у цьому діалекту Токіо. Також стаття висвітлює сучасний стан мови, у якому діалекти займають вагоме місце. Поданий матеріал може слугувати початком подальших досліджень у сфері вивчення японських діалектів.

Джерела та література:

1. Алпатов В. М. Япония : язык и общество : [Электронный ресурс] / В. М. Алпатов. – М. : Муравей, 2003. – Режим доступа : <http://shounen.ru/nihon/lang-soc.shtml>.
2. Попов К. А. Японские диалектологи и их основные работы / К. А. Попов // Японский язык. – М. : Изд. вост. лит., 1963. – С. 133-173.
3. Lee Y. The Ideology of Kokugo: Nationalizing Language in Modern Japan / Y. Lee; translated by Maki Hirano Hubbard. – Honolulu : University of Hawaii Press, 2009. – 259 с.
4. Onishi T. Dialectology in the National Institute for Japanese Language : [Electronic resource] / T. Onishi // Dialectologia : revista electronica. – Barcelona : Universitat de Barcelona, 2009. – № 2. – С. 37-50. – Access mode : http://www.publicacions.ub.es/revistes/ejecuta_descarga.asp?codigo=403.
5. Shibatani M. The Languages of Japan : Cambridge Language Surveys / Masayoshi Shibatani. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 428 с.
6. 小松英雄. いろはうた—日本語史へのいざない / 小松英雄. – 東京 : 講談社, 2009. – С. 352. = Komatsu Eiyuu. Iroha uta – Nihongoshi e no izanasai / Komatsu Eiyuu. – Toukyou : Koudansha, 2009. – С. 352.
7. 森鷗外. 青年 : [Electronic resource] / 森鷗外. – 東京 : 新潮社, 1998. – Access mode : <http://www.aozora.gr.jp/cards/000129/files/2522.html>. = Mori Ogai. Seinen : [Electronic resource] / Mori Ogai. – Toukyou : Shinchousha, 1998. – Access mode : <http://www.aozora.gr.jp/cards/000129/files/2522.html>.
8. 岡本雅享. 言語不通の列島から単一言語発言への軌跡 / 岡本雅享 // 福岡県立大学人間社会学部紀要. – 福岡 : 福岡県立大学人間社会学部, 2009. – Vol. 17. – № 2. – С. 11-31 = Okamoto Masataka. Gengo futsuu rettou kara tan'itsu gengo hatsugen e no kiseki / Okamoto Masataka // Fukuoka kenritsu daigaku ningen shakai gakubu kiyou. – Fukuoka : Fukuoka kenritsu daigaku ningen shakai gakubu, 2009. – Vol. 17. – № 2. – С. 11-31
9. 新村出. 広辞苑 第五版 : [Electronic resource] / 新村出. – 東京 : 岩波書店, 2005. – 1 електронний словник : IC Dictionary SL-LT3. = Shinmura Izuru. Koujien Daigohe : [Electronic resource] / Shinmura Izuru. – Toukyou : Iwanami Shoten, 2005. – 1 електронний словник : IC Dictionary SL-LT3.). – Назва з етикетки.
10. Tangorin Japanese Dictionary : [Electronic resource] / G. Bober. – Access mode : <http://tangorin.com>.

Ширалиева Ш.

УДК 811.512.1

О КЛАССИФИКАЦИИ ГЛАГОЛОВ ДЕЙСТВИЯ В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ

Постановка проблемы. Глагол является самой большой категорией, отражающей национальные особенности языка. Эта часть речи, как с точки зрения лексико-семантической системы, так и грамматического строя, выступает в роли самой богатой и различной единицы языка.

Если глаголы и определяются в качестве слов, обозначающих состояние, действия, их лексико-семантическое распределение более различно. Эта особенность динамичности языковой категории еще больше увеличивает ее функциональные возможности. И с этой точки зрения, изучения семантико-функциональных возможностей отдельных лексико-семантических групп глагола приобретает важное значение. Глаголы в парадигматическом и синтагматическом плане имеют различные модели и функции, и исходя из этого определение их взаимной связи очень важно. В этом ряду глаголы действия особенно привлекают внимания. Глаголы действия по своему лексико-семантическому многообразию, функциональному богатству отличаются от других глагольных видов. После 60-ых годов прошлого века на основе теории функционально-семантического поля, возросла тенденция к исследованию классификации глаголов по семантическим группам на основе материалов различных языков, было начато изучение функционально-семантической сущности, синтаксической вариативности и др. [1].

«В виду того, что глаголы действия выражают действия, происходящее во времени и пространстве, они создают ассоциации с множеством предметов и событий и поэтому смысловая структура подобных глаголов бывает очень широкой» [2, 1]. Чрезмерная многочисленность признаков, приобретенных глаголами действия в языке, создала возможность для их всестороннего исследования, языковые уровни глаголов действия изучены на основе материалов отдельных языков, в том числе материалов разносистемных языков.

В тюркологии в основном прослежено лексико-семантическое развитие глаголов действия, вместе с тем, глаголы действия изучены в сравнительно-сопоставительном плане на основе разносистемных языков [3, 32; 4, 27-34].